

ДО ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ СУТІ ТА ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ

Ткачук В. Є.

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри суспільно-правових дисциплін
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука
м. Рівне, Україна*

Варто зауважити, що поняття «альтернативні види покарань», у вітчизняній та зарубіжній літературі розроблені поверхово та недостатньо, хоча сам термін вживається як науковцями, так і практиками [1, с. 74].

Вивчення змісту даного поняття та природи соціально-правового примусу слід розпочати із з'ясування змісту самого слова «поняття». У сучасній українській мові під «поняттям» розуміють одну з форм мислення, яка виражається в узагальнюючому результаті суттєвих ознак об'єкта дійсності [2, с. 701]. У зв'язку з цим має рацію В. Пуйко, коли вбачає у змісті слова «поняття», по-перше, відображення сутності предмета; по-друге, виділення притаманних ознак цих предметів [3, с. 61]. Саме тому головна увага має сконцентрована на внутрішній природі кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та на їх кваліфікуючих ознаках.

Враховуючи те, що покарання, не пов'язані з позбавленням волі, як свідчить практика, переслідують дещо іншу мету, ніж покарання, пов'язані з ізоляцією особи від суспільства (зокрема, кара не має таких суттєвих наслідків для особи, як позбавлення волі; виправлення здійснюється не в умовах ізоляції особи від суспільства, а із залученням всіх можливостей суспільства, а запобіганням вчинення злочинів займаються не стільки КВІ, а й інші державні органи – поліція, прокуратура, служба безпеки України), то варто говорити про покарання, не пов'язані з позбавленням волі як окремих інститут.

З огляду цього, дослідження поняття «кримінальні покарання, не пов'язані з позбавленням волі», слід проводити в контексті суті та змісту самого кримінального покарання з врахуванням індивідуальних характеристик засудженої особи, а в даному випадку осіб, засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Проте, при такому підході неможливо сформулювати суть та зміст зазначеного поняття без встановлення чітких ознак даного різновиду інституту кримінального

покарання, адже ці покарання виступають сукупністю взаємопов'язаних правових норм, що утворюють частину галузі кримінально-виконавчого права та регулюють певний рід суспільних відносин, який пов'язується із специфікою відбування даних видів покарань і відповідною категорією засуджених осіб.

Досліджуючи ознаки зазначеного поняття, слід виходити не тільки із загальних рис, визначених теорією та практикою застосування кримінального покарання, а й з кримінологічної характеристики даної категорії осіб. Це підтверджують результати досліджень, за якими більше 80% осіб, засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, вчиняли злочини випадково, 71,29% – вважали призначені їм покарання справедливими, включаючи тих осіб, що були глибоко віруючими (71,08%) [4, с. 572–573]. Тому дану категорію осіб не можна вважати такими ж суспільно небезпечними, як і засуджених до позбавлення волі.

Враховуючи вище зазначену аргументацію, ознаки покарання, які до них застосовуються, повинні мати виправно-виховний та ресоціалізаційний, а не каральний, характер. Кара як основа покарання має для осіб, які вчинили тяжкі та особливо тяжкі повторні злочини, каральний зміст. Для осіб, які вчинили вперше невеликої та середньої тяжкості злочини, визнали свою провину та з власної ініціативи відновили порушене ними право – виправно-виховний та ресоціалізаційний зміст. Такий підхід дозволить розглядати осіб, які засуджені до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, не як небезпечних злочинців, а як тих, які не виступають яскраво вираженим джерелом суспільної агресії та потребують лише виправно-виховного та ресоціалізаційного впливу.

Так, однією з ознак покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, є примус. Проте, примус не завжди є дороговказом до виправлення злочинця, тим паче для осіб, які зізнаються у вчиненні злочину, визнають свою провину, каються та бажають добровільно відновити порушене ними право потерпілої сторони. З огляду на це, можна погодитись з О. С. Сатулою, який стверджує, що покарання, як особливий захід державного примусу, повинне застосовуватися тільки до винних у вчиненні злочину осіб, котрих неможливо виправити шляхом переконання [5, с. 148]. Тобто покарання для таких осіб більшою мірою повинно мати каральний характер. Саме тому, з огляду на різницю в рівні суспільної небезпеки злочинного діяння, між засудженими особами до позбавлення волі та засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, слід при призначенні покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, надавати право вибору певного виду покарання самому злочинцю (маються на увазі тільки покарання, не пов'язані з позбавленням волі: штрафи і, зокрема, відшкодування у

повному обсязі завданої матеріальної та моральної шкоди, громадські та виправні роботи, позбавлення певного права, рангу чи чину тощо; п. 1–7 ст. 51 КК). Проте, у цьому випадку потрібно брати до уваги інтереси потерпілої сторони, що дозволить будувати взаємовідносини між державою (в особі суду), злочинцем і потерпілою стороною на підставі відновлення порушеного права і на основі партнерства формувати морально-правові засади для каяття засудженого. Зокрема, такий підхід вже давно практикується у США [6, с. 82]. Як зауважив з цього приводу К. С. Льюїс, прагнення виправлення правопорушників знижує їхній статус як людини. Застосування виправних заходів без згоди правопорушника знижує самостійність індивіда до рівня «дітей недоумків та свійських тварин» [7, с. 142]. Власне, згода засудженого на призначення покарань (громадські роботи) практикується у сучасному кримінальному законодавстві. Аналогічний підхід передбачено §28-а, §28-в КК Норвегії, ст. 22-с КК Голландії, ст. 131-8-п. 2 КК Франції, ч. 3 глави 30 ст. 7 КК Швеції.

Отже, для покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, має бути пріоритетним не тільки примус, а й прояв власної волі особи, що вчинила злочин, та врахування інтересів потерпілої сторони, адже покарання є профілактичним та стримуючим заходом у боротьбі із злочинністю. З цього приводу слухно зауважував німецький кримінолог Майер: «Ніщо так не переконує людину, як сила примусу, при умові, що вона виражає моральний порядок» [8, с. 128].

Література:

1. Богатирьов І. Поняття кримінальних покарань, альтернативних позбавленню волі (теоретично-прикладний аспект) *Юридична Україна*. 2004. № 3. С. 74.
2. Сучасний тлумачний словник української мови : 65 000 слів / за заг. ред. д. філол. н., проф. В. В. Дубічинського. Х. : ШКОЛА, 2006. 1008 с.
3. Пуйко В. Сутність та мета покарання в проєкті кримінального закону. *Система виконання покарань в Україні: проблеми та перспективи гуманізації* : учбово-методичний посібник / під заг. ред. М. І. Мельника. К. : Арарат – Центр, 2000. С. 59–69.
4. Ткачук В. Є. Роль та значення морально-психологічного аспекту у формуванні протиправної поведінки осіб, які засуджені до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. *Актуальні питання реформування правової системи України* : зб. наук. ст. за матер. V Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 30–31 травня 2008 р. / уклад. Т. Д. Климчук. Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2008. С. 570–574.

5. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини : навч. посіб. / за заг. ред. В. М. Стратонова. К. : Істина, 2007. 400 с.
6. Никифоров Б. С., Решетников Ф. М. Современное американское уголовное право. М. : Наука, 1990. 256 с.
7. Лейленд П. Кримінальне право : злочин, покарання, судочинство : Англ. підхід. К. : Основи, 1996. 207 с.
8. Андененс И. Наказание и предупреждение преступлений / пер. с англ. В. М. Когана ; под ред. и со вступ. статьей Б. С. Никифорова. М. : Прогресс, 1979. 264 с.